

'Het is onmogelijk hem te

Tentoonstelling over tsaar Peter de Grote (1672-1725)

Anny Hartgerink is
redacteur van Kleio.

Rechts:
Penning voor
de ontmoeting
tussen Peter I
en stadhouder-
koning Willem III te
Utrecht. Noorde-
lijke Nederlanden,
Jan Smeltzing en
Nicolas Chevalier,
1697. Hieronder:
Dodenmasker van
Peter de Grote naar
oorspronkelijk
afgietsel van Barto-
lomeo Rastrelli, na
1725. Alle afbeel-
dingen copyright
State Hermitage
Museum,
St. Petersburg.

De tentoonstelling omvat ruim zevenhonderd objecten: etsen en schilderijen, zijn uniformen en werkkleding, gereedschap, het dodenmasker, gebruiksvoorwerpen en veel curiosa, want de tsaar was een hartstochtelijk verzamelaar.

Peter I werd geboren op 9 juni 1672 als veertiende kind van tsaar Aleksej. Hij was het eerste kind uit Aleksejs huwelijk met Natalja Narysjkina. De tsarevitsj was een levendig, rusteloos kind dat voortdurend aandacht nodig had en met zes maanden zijn eerste stapjes zette. Aleksej overleed in 1676 en liet de troon na aan zijn oudste zoon Fjodor, toen veertien jaar oud. Zes jaar later stierf Fjodor kinderloos en volgens het recht en de traditie kwam de troon toe aan Peters oudste broer, de vijftienjarige Ivan. Deze ziekelijke jongen, die moeizaam liep en vrijwel blind was, kon het land niet zelfstandig besturen. Daarom

werd de nog geen tien jaar oude Peter uitgeroepen tot tsaar, maar deze benoeming leidde tot een greep naar de macht van Peters halfzus Sofia Aleksejevna. Het resultaat werd echter een compromis: Peter en Ivan kwamen samen op de troon en Sofia werd regentes.

Speelsoldaten

Peter ging, na deze ingrijpende verandering in zijn jonge leven, samen met zijn broer in zijn vaders favoriete landhuis en jachtverblijf in Preobrazjenskoje wonen, een kilometer of vijf ten noordoosten van Moskou, waar hij een groot deel van zijn tijd besteedde aan 'legertje' spelen. De eerste 'speelregimenten' vormde Peter uit zijn kamerdieneren en een handjevol jongens uit de buurt. De jonge veldheer organiseerde veldslagen, bestudeerde de kunst van het exerceren en schieten, de werkwijze van buitenlandse legers en alle mogelijke varianten op uniformen en vaandels. Het 'speelleger' kreeg steeds meer de vorm van reguliere gevechtseenheden. Al in 1682 werd in Preobrazjenskoje een klein kamp met versterkingen gebouwd en vier jaar later werd in de buurt, volgens de regels van de fortificatie, een nieuwe vesting opgetrokken. Tijdens de bouw werkte Peter hard mee en in de loop van de jaren bekwaamde hij zich in veertien verschillende ambachten. Het aantal soldaten groeide tot zeshonderd. Later zouden deze speelsoldaten de eerste garderegimenten in het nieuwe Russische leger worden.

Dronken kerkvergaderingen

In 1689 trouwde Peter met Jevdokia Lopoechina en was daarmee op slag meerderjarig. Hij trok met zijn 'speelleger' richting Moskou, waar Sofia haar positie als regentes opgaf, en nam de macht over. Gefascineerd was de tsaar door Nemetskaja Sloboda (de Buitenlanderswijk), die een groot verschil met Moskou vormde: rechte en schone straten, huizen van baksteen met glazen ramen, parken en moestuinen. Hij voerde veel gesprekken met kooplieden, artsen, ambachtslieden en ingenieurs en vergaarde nieuwe en voor hem nuttige kennis.

Peter kwam in contact met de Zwitser François Lefort, een avonturier, maar ook een verstandig mens, interessant, vrolijk en makkelijk in de omgang. In het huis van Lefort troffen Peters Russische vrienden en de bewoners van de Buitenlanderswijk elkaar. Bij de maaltijden vloeyde de wijn rijkelijk en de feesten liepen regelmatig uit op bacchanalen. Wat begon op een parodie op al wat heilig was, mondde uit in 'dronken kerkvergaderingen' met verkleedpartijen en wangedrag op straat ►

beschrijven'

In het kader van het Nederland-Ruslandjaar 2013 is er in de Hermitage Amsterdam een grote tentoonstelling over tsaar Peter de Grote, vernieuwer en architect van het moderne Rusland.

Portret van Peter de Grote. Rusland, anoniem, naar Jean-Marc Nattier (1685–1766), na 1717. Copyright State Hermitage Museum, St. Petersburg.

Peter I in gesprek in Holland. Noordelijke Nederlanden, anoniem, 1697-1700 (?). Daarnaast: Gordelgesp: wolf in gevecht met een slang. Sibirië, 4de-2de eeuw v.Chr. Alle afbeeldingen copyright State Hermitage Museum, St. Petersburg.

van dronken jongelui. Peter hield ervan de kerkleiders belachelijk te maken en bleef dat zijn hele leven vol overgave doen.

Het Grote Gezantschap

De jonge tsaar was zo nieuwsgierig naar de buitenwereld dat hij Lefort de opdracht gaf een reis te organiseren naar West-Europa. Peter zou incognito deelnemen onder de naam Pjotr Michailjov. In maart 1679 vertrok dit Grote Gezantschap met tweehonderdvijftig deelnemers uit Moskou. Peter was de eerste Russische tsaar die zich buiten de

van hem te geven, aan wie hem niet heeft gezien.¹

De tsaar reisde door naar de Nederlanden, destijds economisch en financieel een van de machtigste staten. Hij maakte zich los van zijn gezelschap, bezocht Zaandam waar hij een dag of tien als timmerman op de scheepswerf aan de slag ging. Hij overnachtte in wat nu het Tsaar Peterhuisje heet. Het lukte hem niet zijn identiteit verborgen te houden en de Amsterdamse burgemeester Nicolaas Witsen nodigde hem uit naar Amsterdam te verhuizen. De tsaar kreeg een werkplek op de werf van de VOC en bezocht ook instellingen voor algemeen nut: een huis voor krankzinnigen, twee weeshuizen, de Portugese en de Hoogduitse Synagoge en de nieuwe Hortus Botanicus. Daarnaast kocht hij wapens voor het leger en bestudeerde de boekdrukkunst. Ook verdiepte Peter zich in meetkunde, natuurkunde en de theorie van de scheepsbouw. In september 1697 ontmoette de tsaar in het diepste geheim stadhouder-koning Willem III in Utrecht. Van het gesprek is niet meer bekend dan dat het ruim twee uur duurde en dat beiden als vrienden afscheid namen. Na een

bezoek aan Dresden en Wenen vertrok Peter naar Moskou vanwege berichten over een opstand. De opstandelingen, vooral leden van de Moskouse garde, werden in het openbaar geëxecuteerd. Van sommigen werd het hoofd afgehakt, anderen werden geradbraakt. De tsaar deed eigenhandig mee aan de martelingen en een dag later begon hij met zijn hervormingen.

Een modern Rusland

Erg tactvol voerde Peter de veranderingen niet in; bij alle hoogwaardigheidsbekleders die hij ontmoette – uitgezonderd de patriarch – sneed hij met een scheermes de baard af. Wie een baard wilde blijven dragen, moest een speciale belasting betalen. Ook dwong hij veel Russen Europese kleding te gaan dragen. Het lukte slechts onder krachtige dwang de hervormingen door te voeren, waarbij de kerk de nodige tegenstand bood. Peters voornaamste doelen waren de ontwikkeling van een nieuwe wereldlijke cultuur en toenadering tot Europa. Tot de gebieden met de hoogste prioriteit behoorden onderwijs en opleiding van Russische deskundigen. Buitenlanders die in Rusland werkten, moesten voortaan Russische vaklieden opleiden. Vanaf 1703 liet Peter een nieuwe, op het westen gerichte hoofdstad bouwen: St.-Petersburg aan de delta van de rivier Neva. De nieuwe stad werd in 1712 de hoofdstad van zijn rijk.

Grote Noordse Oorlog

Van 1700 tot 1721 voerde Peter oorlog tegen Zweden. De zeventiende eeuw was de glorie tijd

'Peters voornaamste doelen waren de ontwikkeling van een nieuwe wereldlijke cultuur en toenadering tot Europa'

grenzen van zijn eigen rijk begaf en hij reisde 'om te kijken en te leren'. De reis ging via Zweden, Letland en Litouwen naar het Duitse Rijk waar de jonge tsaar door keurvorstin Sofia van Hannover werd ontvangen. Ze schreef over Peter: '[...] We beleefden veel plezier aan zijn gezelschap. Hij is een buitengewoon man. Het is onmogelijk om hem te beschrijven, of zelfs maar een beeld

► Robert Massie, *Peter de Grote en het ontstaan van het moderne Rusland, 1672-1725* (Agon, Amsterdam) p.163.

van Zweden. Dat had te maken met de voornaamste exportartikelen: zilver, koper en ijzer. Maar de rijkdom van Zweden berustte ook op macht. Van de troonsbestijging van Gustaaf Adolf in 1611 tot de dood van Karel XII in 1718 bevond het Zweedse imperium zich op het toppunt van zijn macht. Hier liggen de kiemen van de Grote Noordse Oorlog, maar ook tsaar Peters verlangen naar heerschappij over de zee speelde een niet te onderschatten rol. De macht van Zweden in de kustgebieden van de Finse Golf was eeuwenoud, wat heel gunstig voor de Zweedse handel was, en de tsaar zag dat graag anders.

In augustus 1700 kwam er bericht van de sultan uit Constantinopel dat er tussen Turkije en Rusland een wapenstilstand voor dertig jaar was gesloten. De volgende dag verklaarde Peter de oorlog aan koning Karel

XII van Zweden. De Grote Noordse Oorlog was een feit en bracht de tsaar schitterende overwinningen, maar ook dramatische nederlagen. Het verbazingwekkendste was, dat Rusland in relatief korte tijd een oorlogsvloot had gebouwd die Zweden, een van de sterkste maritieme mogendheden van Europa op dat moment, een vernietigende nederlaag kon toebrengen. Tsaar Peter groeide geleidelijk als opperbevelhebber in de oorlog, met als hoogtepunt de triomf bij Poltava (1709). Het dieptepunt was de Proetveldtocht van 1711, toen het Russische leger ingesloten raakte en de tsaar maar net ontsnapte aan krijgsgevangenschap.² Uiteindelijk wist Peter het officiële doel van de aanval op Zweden te bereiken, namelijk de verovering van de Baltische provincies Ingermanland en Karelië.³ Als eerbetoon ontving Peter de keizerstitel en vanaf dat moment was hij Peter de Grote.

Dood en opvolging

Peter was in 1712 voor de tweede keer getrouwd en wel met zijn grote liefde Catharina, van origine een Letse boerendochter. Ze schonk hem meerdere zoons, maar die stierven allen op jonge leeftijd. Alleen hun dochters Anna en Elisabeth bleven in leven. Om hun

kansen op de troon te vergroten, kroonde Peter zijn vrouw in 1724 tot keizerin. In 1722 had de tsaar een decreet uitgevaardigd dat hem het recht gaf zelf zijn troonopvolger aan te wijzen, die ook een vrouw kon zijn. Op 27 januari 1725 overleed hij. Zijn doodsoorzaak is nooit in medische termen beschreven, maar vermoedelijk was het gangreen. De opvolging was snel geregeld ten gunste van Catharina. Ze regeerde maar kort; na ruim twee jaar als keizerin overleed Catharina aan de gevolgen van koortsaanvallen.⁴ ■

► Massie, *Peter de Grote*, 264-266.

► Massie, *Peter de Grote*, 298.

► Massie, *Peter de Grote*, 269-271.

Portret van tsarina Catharina I. Carel de Moor, 1717. Links: Galakostuum van Peter de Grote. Berlijn, 1720-30. Alle afbeeldingen copyright State Hermitage Museum, St. Petersburg.

Educatieve programma's

Via YouTube is een introductiefilm te zien die kan dienen als voorbereiding op het museumbezoek. In de Hermitage krijgen de leerlingen in het studiecentrum een korte inleiding op de tentoonstelling en daarna gaan ze zelfstandig met kijkkaarten aan de slag. In de eerste ronde bestuderen ze in kleine groepjes objecten rond een bepaald thema. In de tweede ronde worden nieuwe groepjes gevormd met van ieder thema één expert per groep. Vervolgens geven ze elkaar een rondleiding.

De kijkkaarten dagen leerlingen uit nauwkeurig te onderzoeken en hun mening te geven. De kaarten hebben vragen op verschillende schoolniveaus, zowel voor lagere als hogere klassen. Op de website kunt u een kijkkaart downloaden. De kosten voor een museumbezoek bedragen € 60,- per groep van maximaal dertig leerlingen en minimaal twee begeleiders. Betalen met de cultuurkaart kan ook. Een museumbezoek moet via een aanvraagformulier worden aangemeld. Zie daarvoor www.hermitage.nl/onderwijs.